

**Juten ODA. A Study of the Buddhist Sūtra called Säkiz
Yükmäk Yaruq or Säkiz Törlügin Yarumiš Yaltrimiš in
Old Turkic, Berliner Turfantexte XXXIII, Brepols Publis-
hers, Turnhout (Belgium), 2015, 319 pp.
ISBN: 978-2-503-56540-8**

Erdem UÇAR

İzmir/Turkey

E-mail: merdemu@gmail.com

Budist Çin edebiyatı içerisinde aslı Sanskritçede bulunmayan, ama Çinceye meydana getirilip sonradan uydurulan (apocryphal) *sūtra*'lar vardır. Tanıtımını yapacağımız *Berliner Turfantexte* serisinin XXXIII. cildi de Eski Uygurcaya tercümesi yapılan bu *sūtra*'lardan birinin neşri hakkındadır.

Japon Uygurist Juten ODA'nın neşrettiği bu metin, aslında kendisinin 2010'da Japonca olarak yayımladığı *Säkiz Yükmäk Yaruq* neşrinin yeniden gözden geçirilen İngilizce yayımıdır. 2010'da yayımlanan Japonca neşirde, Eski Uygurca metnin faksimileleri vardı. İngilizce neşirde ise, faksimileler çalışmadan çıkarılmıştır. Japonca neşrin ardından eserin tekrar yayımlanmasında, esere ait Berlin'deki parçaların kataloğunun çıkmasının (Raschmann 2012) ve Japonca bilmenlerin eserden faydalandırılma gayesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Eski Uygurca tercümenin aslı Çince şu metne dayanmaktadır: 佛說天地八陽神咒經 (Taishō, 2897, 85, 1422 b14-1425 b3).

Çince başlık, Eski Uygurcaya iki versiyonda iki farklı şekilde tercüme edilmiştir:

1. t(e)ñri burhan y(a)rılıkamış t(e)ñrili yérli sekiz yükme y(a)ruk bögülüg arvış nom bitig.
2. t(e)ñri t(e)ñrisi burhan y(a)rılıkamış t(e)ñrili yérlite sekiz törlügin yarumış yaltrımış iduk darni tana yip atl(i)g sudur nom bitig.

Eser, üç ana bölüm ve ekler bölümünden meydana gelmektedir.

I. bölümün ilk kısmında, eser hakkındaki genel mahiyetteki dikkatler paylaşılmıştır. İlk olarak metnin nasıl tesis edildiği açıklanmıştır (s. 24-29). Neşirde iki temel hedef gözetilmiştir: 1. Çince 佛說天地八陽神咒經 *tiandi bayang shenzhou jing* başlıklı metnin Eski Uygurca tercümesine ait parçalardan temel bir metin oluşturulması; 2. Eski Uygurca tercümeyle Çince orijinal aslı ile Moğolca ve Tibetçe tercümelemlerin birbirleriyle mukayese edilmesi.

Eski Uygurca parçalar, yazma ve tahta baskılı olarak elimize ulaşmıştır. Eski Uygurca tercümeyle ait parçalar dünyanın muhtelif koleksiyonlarına dağılmış durumdadır: Berlin (Almanya), Kyoto ve Tokyo (Japonya), Londra (İngiltere), Paris (Fransa), St. Petersburg (Rusya) ve Çin. Esere ait pek çok parça ve yazmanın mevcudiyeti, eserin Uygurlar arasında epey rağbet gördüğünü göstermektedir. Nâşir, bunları birleştirip tenkit süzgecinden geçirerek temel bir metin tesis etmeyi başarmıştır. Buna göre, eldeki yazmalar ve tahta baskılara bakıldığında Eski Uygurca tercümenin iki ana versiyondan oluştuğu görülmektedir:

I. Asıl tercüme

II. Asıl tercümeden değiştirilen metin.¹

ODA, tenkit süzgecinden geçirdiği metnin dört aşamada teşekkül ettiğini tahmin etmektedir:

¹ Eski Uygurca tercümenin iki farklı versiyonu olduğu daha önce Ligeti 1971'de ortaya konmuştur.

Ia. Londra yazması: Dunhuang'taki Bin Buddha mağaralarında bulunup Londra'ya getirilmiştir. Metnin tam ve asıl hâline en yakın yazmadır. 466 satır içerir.

Ib. Kyoto yazması, Yarkhota'da (Turfan) ele geçirilip Ryūkoğu Üniversitesi kütüphanesine getirilmiştir. 417 satır içerir. Bu yazma, Londra yazmasından küçük farklılıklarla ayrılık gösterir.

Iic ve Iid. Tahta baskı metinler ve yazma parçaları: Bunlar, asıl tercümeden değiştirilmiş metinlerdir. Ağırlıklı olarak Berlin, Paris, St. Petersburg ve Kyoto'daki parçalar bu sınıfa ait olmalıdır.

Londra yazması X. yüzyıl veya öncesine aittir, ama tahta baskılı metinler, Çin'deki Yuan (元) hanedanlığı döneminden (XIV. yüzyıl) kalma olmalıdır. Dolayısıyla, asıl tercüme ile revize edilen tercüme arasında yaklaşık beş asırlık bir zaman farkı bulunur.

I. bölümün ikinci kısmında, Eski Uygurca tercümenin aslı ve diğer dillere yapılan tercümeleri üzerinde durulmuştur (s. 30-51). Buna göre, Çince asıl metin, muhtemelen VII. yüzyılın veya VIII. yüzyılın başında meydana getirilmiştir. Ayrıca, bu Çince metin IX. yüzyılın ilk yarısında Tibetçeye ve muhtemelen XIV. yüzyılda da Moğolcaya tercüme edilmiş olmalıdır.

I. bölümün üçüncü kısmında, Eski Uygurca tercümenin dili ele alınmıştır (s. 52-67). Eski Uygurca tercümenin esere ait en eski yazması olan Londra yazması, diğer yazmalardan farklı olarak /n/ ağzının özelliklerini taşımaktadır: *anıg* 'bad', *kanyu* 'which'. Ayrıca, bazı gramatikal özelliklere (ayrılma hâli {+dA}, {+dAn}, {+dIn} ekinin durumu; araç hâli eki {+Xn}'ın {+In}'a değişmesi; teklik III. şahıs iye-lik eki {+(s)In}'ın {+(s)I}'ya değişmesi, örneğin *ülüksüzün için* ve *ülüksüzi için*) göre de Londra yazması ile diğer bazı yazmalar /n/ ağzının özelliklerini barındırmaktadır. Diğer taraftan, Londra yazması ile diğer yazmalar arasında az da olsa kelime düzeyinde, yani arkaiklik bakımından farklılıklara rastlanıyor: *söküd- ~ çöküd-*, *arkın ~ arkan*, *biltiz- ~ biltür-*, vs. Bu da Londra yazması ile eserin diğer bazı yazmalarının klasik öncesi döneme ait olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, nâşir Londra yazmasında Eski Uygurca metinlerde tanıklanmayan, ama Osmanlı Türkçesinde karşımıza çıkan *ie*/*ie* < *idi* 'master' gibi şekillere de

dikkatimizi çekmektedir. Bu konuda, HAMILTON'un Bin Buddha mağaralarında bulunan Eski Uygurca metinlerin dilinin (Tokuz Oguz) Oğuzcaya Karahanlıca vasıtasıyla geçtiği görüşüne katılmaz, bunun yerine erken dönem Karahanlı Türkçesinin Oğuzcaya ve Osmanlı Türkçesine tesir ettiği görüşünü benimser.

Eserin II. bölümü, Eski Uygurca tercümenin neşrine ayrılmıştır. II. bölümün ilk kısmında, Eski Uygurca tercümeyle ait bütün parçaların ve yazmaların tekâbül listesi verilmiştir (s. 70-109). Buna göre, 265 tane parça Berlin'deki Turfan koleksiyonunda bulunur. Nâşir, RASCHMANN'ın hazırladığı katalog çalışmasında bulunmayan *Sekiz Yükmek*'e ait 11 parçanın daha tavsifini yapmıştır. Bunun dışında, Londra'da 1, Kyoto'da 37, Paris'te 11, St. Petersburg'da 66, Çin'de 7 adet parça ve yazma bulunmaktadır. Ayrıca, esere ait ketebe kayıtları (11 adet) ile şerhlerin (2 adet) listesi de verilmiştir. Tekâbül listesinden sonra, neşri meydana getiren parçalar ve yazmalar topluca listelenmiştir. Bu listeye bakılarak, 433 satırlık metinde her bir satırın eserin dört aşamasına göre hangi yazma ve parçadan meydana geldiği görülebilmektedir.

II. bölümün ikinci kısmında, Eski Uygurca tercümenin neşri yer almaktadır (s. 110-239). Metnin neşrinde eserin iki ana versiyonu bir arada sunulmuştur, yani nâşir Eski Uygurca tercümenin dört aşamadan oluştuğunu tahmin etmiş ve bu dört aşamayı neşrine yansıtmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 357. satırda bu dört aşamanın durumu görülmektedir. Böylelikle Eski Uygurca tercümenin dört aşamada nasıl değişip farklılaştığını görme imkânına sahip olabiliyoruz. Bu tip neşir yöntemine şimdiye değin rastlanmadığını da belirtmemiz gerekiyor:

Ia	yükünürmn bddra atlg nizvanisız bodistvka
Ib	yükünürmn btra atlg nizvanisız bodisvtka
Iic	yükünürbiz badra atlg nizvanisız bodistv kutinga
Iid	yükünürbiz badira atlg nizvanisız bodistv kutinga

Neşirde, Eski Uygurca metnin Çince aslı ve tercümesi ile Eski Uygurca tercümenin İngilizce tercümesi ve metin hakkındaki açıklamaların aynı sayfada bulunması okuyucular açısından faydalı olmuştur. Ayrıca, neşrin olduğu sayfanın

altında yazma ve parçalardaki farklılıklar ‘*variae lectiones*’ başlığı altında gösterilmiştir. Ancak neşirde metnin harfçevriminin verilmemiş olması metinleri asılla- rıyla karşılaştıracaklar açısından iyi olmamıştır. Gerçi, nâşirin benimsediği neşir yönteminde bunun yapılmasının da pek mümkün olmayacağı oldukça açıktır.

Japon Uyguristlerin neşirlerinde dikkati çeken bazı özelliklere bu eserde de rastlanmaktadır. Örneğin, kapalı /é/’nin yazıçevrimde gösterilmemesi, eksik ya- zımların yazıçevrime yansıtılmaması, geniz ünsüzünün *ng* şeklinde gösterilmesi, vs.

II. bölümün üçüncü ve dördüncü kısmında, *Sekiz Yükme*’e ait şerhler (s. 240-241) ile ketebe kayıtlarının (s. 242-248) neşri bulunmaktadır. Bunların Eski Uygurca tercümenin neşrinden ayrılması oldukça faydalı olmuştur.

Turfan’dan ele geçirilen ve BARAT tarafından neşredilen (1990: 155-166) esere ait ketebe kaydına göre, Eski Uygurca metin, *Bodis(a)t(a)v Tayto Samtso Atl(ı)g Açari* (義淨 *Yijing*) tarafından *Enetkek* (Sanskritçe) dilinden *Tavgaç* (Çin) di- line tercüme edilmiş, *Tavgaç* dilinden meşhur Uygur mütercim *Béş Balıklıg Şiņko Şeli Tutuņ* tarafından *Türk tilinçe* (Türkçeye) tercüme edilmiştir.

II. bölümün beşinci kısmında, neşrin kelime (s. 249-275) ve ek dizini (s. 276-281) ayrı başlıklar altında sunulmuştur. *Berliner Turfantexte* serisi içerisinde çıkan son dönem neşirlerde ekler dizini görülmüyordu. Bu anlamda, Eski Türk filoloji- siyle ilgilenenler için ekler dizininin oldukça yararlı olacağını söyleyebiliriz.

III. bölümde, Çince metinle ilgili (diğer dillere yapılan tercüme) metin ve malzemeler hakkında liste ve tablolar verilmiştir (s. 284-312). Eski Uygurca ter- cümenin kaynağı konusunda nâşir oldukça derinlemesine araştırma yapmıştır. Şimdiye değin neşredilen çalışmalarda, tercümenin aslı konusunda böyle derin- lemesine bir araştırmaya fazla tesadüf edilmediğini itiraf etmeliyiz.

Sekiz Yükme hakkında ilk çalışma, 1911’de RADLOFF tarafından yayımlan- mıştı. Juten ODA’nın elimizdeki çalışması, 106 sene sonra eser hakkındaki en son tespitleri içermesi bakımından dikkate değerdir. ODA’nın uzun yıllardan beri *Se- kiz Yükme* üzerinde çalıştığını biliyorduk. Kendisinin eser hakkındaki ilk çalış-

ması 39 sene önce yayımlanmıştı. Yeniden gözden geçirilen İngilizce baskının Japonca bilmeyen Uyguristleri sevindirdiğini söyleyebiliriz. Değerli araştırmacıyı tebrik ederken, kendisine sağlıklı ve huzur dolu uzun bir ömür diliyorum.

Kaynakça

BARAT, K. (1990). “Šingqo Šali Tutung traducteur du säkiz yükmäk yaruq nom?”, *Journal Asiatique*, 278/1-2: 155-166.

LIGETI, L. (1971). “Autour du Säkiz Yükmek Yaruq”, *Studia Turcica*, Ed. by L. LIGETI, Akadémiai Kiadó, Budapest: 291-319.

ODA, J. (2010). *A Study of the Buddhist Sūtra Called Säkiz Yükmäk Yaruk or Säkiz Törlügin Yarumış Yaltrımış in Old Turkic*, Text Volume [I]; Facsimile Volume [II], Kyoto: Hōzōkan.

RASCHMANN, S.-C. (2012). *Alttürkische Handschriften, Teil 18: Buddhica aus der Berliner Turfansammlung, Teil 1: Das apokryphe Sutra Säkiz Yükmäk Yaruk, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII/26*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.